

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

КОСИЦЯ Ольга Олексіївна

УДК 343.973:343.352

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВИКРИВАЧІВ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Суми – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Сумському державному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, доцент
РЄЗНІК Олег Миколайович,
Сумський державний університет,
заступник директора з наукової роботи
Навчально-наукового інституту права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ЗАРОСИЛО Володимир Олексійович,
Навчально-науковий інститут права
ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління
персоналом»,
завідувач кафедри управління безпекою,
правоохоронної та антикорупційної
діяльності;

доктор юридичних наук, старший науковий
співробітник
ЛИТВИН Наталія Анатоліївна,
Університет державної фіскальної служби
України,
професор кафедри адміністративного права і
процесу та митної безпеки;

доктор юридичних наук
ТІМАШОВ Віктор Олександрович,
Київський національний
торгівельно-економічний університет,
професор кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права.

Захист відбудеться 01 листопада 2019 р. о 9⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.051.07 Сумського державного університету за адресою: 40007, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57, зала засідань вченої ради. З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Сумського державного університету за адресою: 40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2. Автореферат розісланий 27 вересня 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради **М. І. Логвиненко**

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В Україні відбуваються масштабні зміни політичного, економічного та ідеологічного характеру, що спричиняють появу нових суспільних відносин, процесів та явищ, які, в свою чергу, потребують належного правового врегулювання. Необхідність дослідження адміністративно-правового механізму забезпечення прав викривачів зумовлена тим великим значенням, що надається цьому інституту в рамках антикорупційної діяльності держави та забезпечення прав і свобод людини в багатьох країнах світу та Європейському Союзі.

Так, за даними дослідження Global Business Ethics Survey (2018), 27 % робітників зазнали негативних наслідків після повідомлення про порушення закону в організації, в якій вони працюють, тому викривачі часто не повідомляють про порушення законодавства, боячись помсти з боку роботодавця. Однак захисту потребують не лише викривачі, а й ті особи, на яких спрямовано викривання. Означене обумовлює необхідність забезпечення належного законодавчого врегулювання правового статусу викривача, яке традиційно, а у нашому випадку – неодмінно, має охоплювати права, обов'язки, гарантії діяльності та відповідальність викривачів.

Зазначимо, що в Україні відсутній не лише окремий нормативно-правовий акт і правова доктрина забезпечення прав викривачів, але й єдиний погляд серед науковців та практиків на змістовне наповнення поняття «викривач», роль викривачів у суспільстві, питання заохочення викривачів, порядок набуття статусу викривача, гарантії його діяльності, захист тощо. Викривання як суспільно-правовий феномен має як етичні, так і правові протиріччя, які потребують обов'язкового обговорення, дослідження та врегулювання на законодавчому рівні.

Набуття чинності у 2017 р. Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами, якою визначено систему загальних принципів, серед яких верховенство права, належне врядування, боротьба з корупцією та з різними формами транснаціональної організованої злочинності й тероризмом, обумовило створення та забезпечення функціонування інституту викривачів – осіб, які інформують про порушення норм законодавства, в тому числі антикорупційного, та привернуло увагу науковців і законотворців до означених питань. Як визначено в Національній доповіді щодо реалізації засад антикорупційної політики у 2018 р., схваленої Рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції від 29 березня 2019 р. № 885, напрямами у сфері реалізації засад антикорупційної політики визначено, зокрема, поширення в українському суспільстві позитивного ставлення до інституту викривачів шляхом зміни законодавства з метою забезпечення додаткового правового захисту викривачів та встановлення контролю за належною реакцією суб'єктів владних повноважень на повідомлення від викривачів.

У 2018 р. до Національного агентства з питань запобігання корупції надійшло 2 207 повідомлень від викривачів, а до уповноважених структурних підрозділів з питань запобігання корупції державних органів та органів місцевого самоврядування – близько 2 500 повідомлень. Крім того, у 2018 р. Національне агентство з питань запобігання корупції було залучено як сторона до 24 судових справ цивільної та адміністративної юрисдикції, які стосуються порушень трудових прав викривачів і розглядалися судами різних обласних центрів України. Статистика підкреслює активність громадськості у підтриманні законності, однак без належного врегулювання та контролю це може призвести до негативних наслідків (повідомлення з корисливих мотивів, наклеп, шкода діловій репутації, надмірне навантаження на правоохоронні органи тощо).

Дослідження адміністративно-правового механізму забезпечення прав викривачів обумовлюється євроінтеграційним вектором розвитку України та пріоритетом захисту прав і свобод людини та громадянина в діяльності як органів публічної влади, так і приватних організацій. Актуальність проблеми в теоретико-методологічному плані зумовлена її недостатньою та фрагментарною розробленістю у вітчизняній адміністративно-правовій науці.

Розуміння сутності поняття «викривач» та основ захисту прав викривачів розглядали у своїх роботах такі вітчизняні вчені, як: В. І. Бенедик, М. В. Буроменський, З. А. Загінєй, О. О. Костенко, О. В. Нестеренко, В. В. Плиська, О. В. Сердюк, О. К. Тугарова, О. Ю. Шостко, І. І. Яцків та ін. Праці означених науковців мають велике теоретичне і практичне значення, адже саме вони одними з перших почали досліджувати новий як для вітчизняного законодавства, так і для юридичної науки правовий інститут – інститут викривачів. Усі науковці мають однакову позицію щодо необхідності розробки та впровадження національних механізмів захисту прав викривачів.

Загальним питанням механізму забезпечення прав і свобод людини, його елементів, способів та засобів захисту прав громадян, а також повноваженням органів публічної адміністрації щодо захисту прав людини присвятили свої праці: В. Б. Авер'янов, Г. В. Атаманчук, К. К. Афанасьєв, О. М. Бандурка, В. Б. Барчук, Д. М. Бахрах, І. Л. Бачило, Ю. П. Битяк, І. Л. Бородін, М. В. Буроменський, В. Г. Буткевич, В. Д. Гвоздецький, Н. Д. Гетьманцева, І. П. Голосніченко, Н. В. Дараганова, В. О. Заросило, А. Ю. Ковальчук, В. К. Колпаков, А. М. Колодій, Т. О. Коломоець, А. Т. Комзюк, О. В. Кузьменко, А. М. Куліш, Я. В. Лазур, О. А. Лукашева, В. Я. Малиновський, Т. О. Мацелик, Є. М. Моїсєєв, О. М. Музичук, С. А. Новіков, В. В. Пахомов, В. В. Плиська, Т. А. Плугатар, В. Д. Приймаченко, П. М. Рабінович, О. М. Резнік, Ю. І. Римаренко, Н. Г. Саліщева, В. Ф. Сіренко, О. Ф. Скакун, О. Л. Соколенко, Ю. М. Старілов, С. Г. Стеценко, В. О. Тімашов, Ю. М. Фролов, М. І. Хавронюк, В. В. Шуба, Н. Г. Шукліна, та ін. В роботі також використані праці відомих фахівців у сфері інформаційних правовідносин, таких як: І. В. Арістова, О. А. Баранов, К. І. Беляков, А. О. Дегтяр, В. М. Брижко, Р. А. Коваль, Б. А. Кормич, М. П. Кучерявенко,

Н. А. Литвин, О. П. Маруженко, В. Я. Мацюк, А. М. Новицький, О. В. Олійник, В. Ф. Опришко, В. Г. Пилипчук, І. М. Сопілко, М. Я. Швець, В. С. Цимбалюк та інших. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць із зазначених питань, адміністративно-правовий механізм забезпечення прав викривачів на рівні комплексного дослідження залишається невивченими.

Вищевикладене обумовлює актуальність дослідження та свідчить про необхідність проведення комплексного та ґрунтовного дослідження адміністративно-правового механізму забезпечення прав викривачів зі стратегічною метою – забезпечення реалізації конституційних положень щодо захисту прав і свобод людини та громадянина, запобігання різного роду правопорушень і підтвердження європейської ідентифікації українського народу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р., Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 р., Стратегії Національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 р., Стратегії комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України №576-р від 23 серпня 2017 р., Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 рр., затвердженої Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., а також у межах плану науково-дослідної роботи Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету «Система критеріїв зовнішнього моніторингу діяльності єдиного правоохоронного органу у сфері забезпечення фінансової та економічної безпеки держави» (номер державної реєстрації 0118U003575).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в тому, щоб на підставі вивчення норм національного законодавства, міжнародних нормативно-правових актів, фундаментальних та прикладних наукових досліджень визначити сутність і розкрити зміст адміністративно-правового механізму забезпечення прав викривачів, та сформулювати напрями його вдосконалення.

Для досягнення цієї мети було поставлено та вирішено такі **завдання**:

- надати теоретико-правову характеристику поняття «викривач»;
- визначити роль та місце викривачів у протидії корупційним та іншим порушенням законодавства у фінансовій, податковій, інформаційній сферах;
- охарактеризувати викривача як суб'єкта поліцейської діяльності;
- розкрити юридичну природу та зміст прав і обов'язків викривача;
- розглянути гарантії діяльності викривачів інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам та особливості притягнення до юридичної відповідальності;
- окреслити поняття та стадії механізму забезпечення прав викривачів;
- охарактеризувати інститут викривачів як об'єкт адміністративно-правової охорони;

- дослідити адміністративно-правові засоби та способи забезпечення прав викривачів;
- охарактеризувати інформаційне забезпечення адміністративної діяльності у сфері забезпечення прав викривачів в публічному та приватному секторах;
- виокремити систему суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері реалізації, охорони та захисту прав викривачів;
- розкрити повноваження Національного агентства запобігання корупції у сфері забезпечення прав викривачів;
- розглянути діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у сфері забезпечення прав викривачів;
- охарактеризувати публічний контроль за забезпеченням прав викривачів;
- узагальнити практику Європейського суду з прав людини щодо захисту прав викривачів з метою її використання в національному судочинстві;
- розробити пропозиції щодо удосконалення адміністративно-правового механізму забезпечення прав викривачів з урахуванням політики Європейського Союзу;
- розглянути забезпечення прав викривачів як складову Європейського адміністративного простору;
- узагальнити досвід зарубіжних країн щодо правового регулювання захисту прав викривачів.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері забезпечення прав викривачів в Україні.

Предметом дослідження є адміністративно-правовий механізм забезпечення прав викривачів в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові та спеціальні методи і прийоми наукового пізнання, що дозволяють вивчати явища та процеси в їх взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємозумовленості.

Історико-правовий метод дозволив визначити витoki та передумови становлення інституту викривачів в Україні та світі, а також розуміння викривача як суб'єкта поліцейської діяльності (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3). Гносеологічний метод застосовувався під час з'ясування ролі викривача у протидії порушенням законодавства, розгляду інституту викривачів як об'єкта адміністративно-правової охорони, дослідженні юридичної природи та змісту прав, обов'язків, гарантій та відповідальності викривачів, розкритті адміністративно-правових засобів і способів забезпечення прав викривачів (підрозділи 1.2, 1.4, 1.5, 2.1, 2.2, 2.3). Формально-логічний метод наукового пізнання дозволив визначити основні поняття юридичних конструкцій, що категоріально формують адміністративно-правовий механізм забезпечення прав викривачів (підрозділи 1.1, 2.1, 2.3, 2.4, 3.1). Методи класифікації та групування були використані для проведення класифікації досліджуваних правових категорій (підрозділи 1.4, 2.1, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2). Порівняльно-правовий метод покладено в основу аналізу законодавства в досліджуваній сфері в Україні та за кордоном (підрозділи 1.5, 2.1, 4.1, 4.2, 4.4). Аналітичний метод дав можливість

опрацювати пропозиції та рекомендації щодо оптимізації правового регулювання забезпечення прав викривачів в Україні (підрозділи 4.1, 4.2, 4.3). Структурно-функціональний аналіз використано під час визначення повноважень органів публічної влади щодо забезпечення прав викривачів (підрозділи 2.4, 3.1, 3.2, 3.3). Для дослідження наукових текстів і норм правових актів з метою їх пізнання був застосований герменевтичний метод (розділи 1, 2, 3 та 4).

Науково-теоретичне підґрунтя дисертаційного дослідження становлять праці вітчизняних і зарубіжних науковців у галузі теорії держави і права, конституційного права, адміністративного права, інформаційного права, міжнародного права та інших галузевих правових наук.

Нормативно-правовою основою роботи є Конституція України, Закон України «Про запобігання корупції», міжнародні нормативно-правові акти, закони, підзаконні нормативно-правові акти, що закріплюють адміністративно-правовий механізм забезпечення прав викривачів, закони зарубіжних країн з питань захисту викривачів тощо.

Інформаційну та емпіричну основу дисертації становлять узагальнення практики Європейського суду з прав людини, статистичні матеріали як органів публічної влади, так і міжнародних організацій, нормативно-правові акти, праці науковців.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим комплексним дослідженням теоретичних і практичних аспектів механізму забезпечення прав викривачів засобами адміністративного права. У результаті проведеного наукового дослідження сформульовано низку нових концептуальних положень і висновків, запропонованих особисто здобувачем. Основні з них такі:

уперше:

- запропоновано не обмежувати діяльність викривача лише корупційною сферою, та вважати викривачем особу, яка, ґрунтуючись на принципі добросовісності, добровільно повідомляє (у межах відповідної організації або до правоохоронного органу) або публічно оприлюднює достовірну інформацію про правопорушення, загрозу або шкоду суспільним інтересам, що отримана ним в ході трудової або службової діяльності;

- виділено принципи, на яких ґрунтується викривання, а саме: добросовісність; доброчесність; достовірність; добровільність; обґрунтованість;

- запропоновано вважати добросовісність головною ознакою викривання правопорушень, що проявляється у наступному: виконання морального обов'язку особистості перед іншими особами та суспільством; відсутність будь-якого обману; відсутність умислу завдання шкоди іншій особі; розуміння відповідальності за свій вчинок;

- обґрунтовано, що викривач як особа, яка свідомо та добровільно, на основі закону, діючи виключно в інтересах безпеки і добробуту суспільства, повідомляє про порушення закону іншою особою, є суб'єктом поліцейської діяльності;

– встановлено, що юридичними гарантіями діяльності викривачів є закріплені в численних нормативно-правових актах засоби та способи, спрямовані на забезпечення реалізації, охорони та захисту прав викривачів; об'єктом гарантій діяльності викривачів виступають суспільні відносини, пов'язані з реалізацією різних конституційних прав особи (право на працю, право на життя, право на повагу до гідності, право на вільне вираження думок і поглядів), охороною таких прав та їх захистом;

– з метою вдосконалення механізму забезпечення прав викривачів запропоновано внести зміни до Закону України «Про безоплатну правову допомогу», а саме викласти п. 14 ч. 1 ст. 14 в такій редакції: «викривач», закріпивши на нормативному рівні викривача як суб'єкта права на безоплатну вторинну правову допомогу;

– запропоновано законодавче закріплення права викривача на захист здоров'я, життя та майна шляхом внесення змін до Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», а саме доповнення ст. 2 ч. 1 пунктом г-З) «викривач»;

удосконалено:

– поняття поліцейської діяльності, яке з позиції адміністративного права прийнято розуміти як особливий вид соціальної, державно-управлінської діяльності, що здійснюється різними суб'єктами, як державними, так і недержавними, цивільними та мілітаризованими, колективними та індивідуальними на основі закону і в інтересах суспільства, спрямованої на охорону і підтримку публічного порядку та безпеки;

– поняття правового статусу викривача як сукупності прав та кореспондуючих ним обов'язків, що передбачені Конституцією України, законами та іншими нормативно-правовими актами держави, що спрямовані на реалізацію та захист від їх порушення з боку інших учасників публічних та приватних суспільних відносин;

– виділення етапів механізму забезпечення прав викривачів, таких, як реалізація, охорона та захист. Запропоновано елементами забезпечення прав викривачів вважати: 1) норми права, як матеріальні так і процесуальні, якими закріплено правовий статус викривача, порядок звернення за захистом своїх прав тощо; 2) інституційний механізм забезпечення прав викривачів, до якого входять як державні органи та установи, так й інститути громадянського суспільства;

– підходи до визначення адміністративно-правових засобів забезпечення прав і свобод викривача, що являють собою систему адміністративно-правових норм, які забезпечують організацію та реалізацію права викривача повідомити про правопорушення, шкоду або загрозу суспільним інтересам та сприяють використанню й застосуванню форм і способів такого захисту. Адміністративно-правовими засобами запропоновано вважати сукупність різноманітних по суті та призначенням правових явищ, інструментів, заходів, які в сукупності вирішують завдання запобігання, припинення та відновлення у разі порушення прав викривачів, що врегульовані нормами адміністративного права;

– поняття адміністративно-правового способу забезпечення прав викривачів, під якими запропоновано розуміти врегульовану адміністративно-правовими нормами діяльність органів публічної адміністрації, спрямовану на правильне застосування чинного законодавства, що визначає право громадян на свободу слова, вільне вираження своїх поглядів та переконань. До способів адміністративно-правового забезпечення захисту прав викривачів запропоновано віднести право викривача на оскарження рішення щодо розгляду його повідомлення; захист прав викривачів з боку спеціально уповноважених органів; захист прав викривачів у судовому порядку (в порядку звернення до національних судів або Європейського суду з прав людини);

– поняття публічного контролю за забезпеченням прав викривачів як системи організаційних та правових форм забезпечення додержання закону в діяльності як публічного, так і приватного секторів щодо реалізації, охорони, захисту прав викривачів, який здійснюється на підставі та в межах законодавства різними суб'єктами на міжнародному, державному, громадському та муніципальному рівнях;

– розуміння забезпечення прав викривачів як складової Європейського адміністративного простору, що обумовлюється сутністю євроінтеграційних прагнень України через наближення основних засад діяльності публічної влади до стандартів європейського права та конституційно визначеною європейською ідентифікацією українського народу;

дістало подальшого розвитку:

– поняття викривача у сфері корупції, під яким запропоновано вважати особу, яка, ґрунтуючись на принципі добросовісності, за наявності обґрунтованого переконання, що інформація є достовірною, добровільно повідомляє про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції», що стали їй відомі в результаті проходження публічної служби, а також трудової, господарської та громадської діяльності як в приватному, так і публічному секторах;

– виділення етапів інформаційного забезпечення адміністративної діяльності у сфері забезпечення прав викривачів: 1 етап – створення правових та організаційних засад для роботи з викривачами на підприємстві, в органі чи установі (внутрішній регламент роботи з викривачами, відповідальна особа з канцелярії, ведення відповідного журналу обліку повідомлень від викривачів, створення захищених каналів зв'язку тощо); 2 етап – отримання та фіксація повідомлення від викривача, ведення обліку повідомлень; 3 етап – розгляд повідомлення від викривача та перевірка наданої інформації; 4 етап – прийняття рішення по повідомленню, що надійшло від викривача (усунення порушення, спростування інформації, поданої у повідомленні, направлення інформації до правоохоронних органів тощо); 5 етап – інформування викривача про прийняте рішення;

– розкриття форм адміністративної діяльності щодо забезпечення прав викривачів як сукупність недиференційованих адміністративних дій, що

проводяться органом публічної адміністрації з метою забезпечення реалізації, охорони та захисту прав викривачів. Серед форм адміністративної діяльності щодо забезпечення прав викривачів, за традицією, запропоновано виділяти організаційні (організація отримання повідомлення поштою, електронною поштою, під час особистого прийому керівника або в інший спосіб) та правові (прийняття рішення по особі порушника на підставі повідомлення, результати перевірки повідомлення);

- дослідження механізму забезпечення прав викривачів як окремого напрямку юридичного механізму забезпечення прав людини, що загалом є сукупністю взаємопов'язаних нормативно закріплених та організаційно забезпечених елементів, за допомогою яких створюються умови та можливості для реалізації, охорони та захисту прав викривачів;

- напрями організації роботи омбудсмена у сфері забезпечення прав викривачів: утворення представництва Уповноваженого з питань контролю за додержанням прав викривачів та забезпеченням їх захисту; утворення в структурі секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини самостійного структурного підрозділу з питань контролю за додержанням прав викривачів та забезпеченням їх захисту; наукове та організаційне забезпечення формування експертної ради з питань фінансування захисту викривачів тощо;

- система суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення прав викривачів має трирівневу структуру і складається із загального (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Президент України, міністерства та ін.), особливого (антикорупційні інституції) та спеціального блоків, тобто тих суб'єктів, які безпосередньо опікуються питаннями попередження й відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб (національні суди, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, Європейський суд з прав людини);

- узагальнення практики Європейського Суду з прав людини щодо необхідності забезпечення національними судами балансу прав працівників-викривачів та інтересів роботодавців як публічного, так і приватного секторів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що в подальшому вони можуть бути використані у:

- науково-дослідній діяльності – як основа для розв'язання та подальшого дослідження проблем адміністративно-правового механізму забезпечення прав викривачів (акт впровадження Державного науково-дослідного інституту МВС України від 28.08.2019 р., акт впровадження Сумського державного університету від 02.07.2019 р.);

- законотворчій діяльності – для вдосконалення чинного та розроблення нового законодавства, спрямованого на врегулювання суспільних відносин у сфері забезпечення прав викривачів (акт впровадження Інституту законодавства Верховної Ради України № 22/313-1-15 від 09.09.2019 р.);

- правозастосовній діяльності – у практичній діяльності суб'єктів публічної адміністрації під час організації роботи з викривачами (довідка про впровадження у практичну діяльність Департаменту з питань запобігання

політичній корупції Національного агентства з питань запобігання корупції від 09.09.2019 р., акт впровадження Управління фізичної культури і спорту Міністерства оборони України № 1735/1 від 17.09.2019 р., акт впровадження Головного управління Державної фіскальної служби у Чернігівській області № 11894/10/25-01-23-01 від 18.09.2019 р.);

– освітньому процесі – під час підготовки підручників і навчальних посібників та викладанні навчальних дисциплін «Адміністративне право України», «Сучасні проблеми адміністративного права та процесу», «Судові та правоохоронні органи», «Кримінальне право» (акт впровадження Сумського державного університету від 02.07.2019 р., акт впровадження ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» від 27.06.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконане здобувачем самостійно, всі сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтовані на основі особистих досліджень автора. Нові наукові результати дисертації отримані дисертантом особисто. У науковій статті «International Aspect of Legal Regulation of Corruption Offences Commission on the Example of Law Enforcement Agencies and Banking System of Ukraine», підготовленій разом з О. М. Рєзніком, А. М. Ключко, В. В. Пахомовим, особисто розглянуто положення чинного законодавства України, спрямовані на запобігання корупції в суспільстві, основні принципи та методи боротьби з корупційними правопорушеннями, що обумовлюють вектор правового регулювання антикорупційної діяльності та розроблено висновки до статті. У науковій статті «Institution of Whistleblowers: Characteristic Features and Guarantees of Protection», підготовленій спільно з М. В. Колесніковою, В. В. Кадалою, О. М. Музичуком, В. В. Барановою, дисертантом особисто вивчені сучасні міжнародні стандарти забезпечення гарантій захисту викривачам, висвітлено проблеми правового регулювання захисту та розроблено висновки до статті. Ідеї та розробки, що належать співавторам, у дисертації не використовувались.

Апробація результатів дослідження. Підсумки розроблення проблеми в цілому, окремих її аспектів, одержані узагальнення й висновки було оприлюднено на науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах, зокрема: «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (Київ, 2015); «Оперативно-розшукове запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням» (Київ, 2015); «International Scientific-Practical Conference Development of legal regulation in East Europe: experience of Poland and Ukraine: Conference Proceedings» (Sandomierz, Poland, 2017); «Реформація правової системи в контексті євроінтеграційних процесів» (Суми, 2017); «Сервісна економіка в умовах глобальної конкуренції: правовий та інституційний виміри» (Київ, 2017); «Корупційні ризики в публічній службі: компаративно-правовий аналіз досвіду країн Східної та Західної традицій права» (Запоріжжя, 2018); «Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави» (Одеса, 2018); «Zbornik je vyberom prispevkov z Medzinarodnej vedeckej konferencie LEXe "Pravo v 21.storoci"» (Banskej Bystrici, Slovenská republika, 2018); «Роль та

місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави» (Одеса, 2019); «Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України» (Харків, 2019); «Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми» (Харків, 2019); «Правова наука і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції» (Суми, 2019); «Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів» (Суми, 2019).

Публікації. Основні результати дослідження викладено в тридцяти семи наукових працях, серед яких одноосібна монографія, двадцять три статті, опублікованих у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав (зокрема, 2 статті, які індексуються в міжнародній наукометричній базі даних Scopus), тринадцять тез наукових повідомлень на науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах та вісім публікації, які додатково відображають результати дисертаційного дослідження.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, сімнадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації становить 391 сторінку. Список використаних джерел включає 476 найменувань та розміщений на 45 сторінках, додатки розташовано на 15 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** визначено актуальність теми дисертаційного дослідження, ступінь наукового розроблення проблеми, зазначено зв'язок роботи з напрямами наукових досліджень, сформульовано мету і завдання дослідження, його об'єкт, предмет, методи наукового пізнання, охарактеризовано наукову новизну роботи, її значення в правотворчій, правозастосовній, науково-дослідній та освітній діяльності, висвітлено дані про апробацію і публікацію результатів дослідження, відображено структуру дисертації.

Розділ 1 «Теоретико-правові засади впровадження та діяльності інституту викривачів в Україні» складається з п'яти підрозділів і присвячений теоретико-правовій характеристиці поняття «викривач», дослідженню ролі та місця викривачів у протидії корупційним та іншим порушенням законодавства у фінансовій, податковій, інформаційній сферах, аналізу юридичної природи та змісту прав та обов'язків викривача, а також вивченню гарантій діяльності викривачів інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам та особливостям притягнення до юридичної відповідальності.

У **підрозділі 1.1 «Теоретико-правова характеристика поняття «викривач»** з'ясована необхідність розширення змісту поняття «викривач» та запропоновано не обмежувати діяльність викривача лише корупційною сферою.

Узагальнено підходи вчених до поняття «викривач». Розглянуто погляди науковців на інститут викривачів в Україні та світі. Запропоновано розмежовувати поняття «викривач» та «викривач у сфері корупції». Викривачем запропоновано вважати особу, яка ґрунтуючись на принципі добросовісності добровільно повідомляє (у межах відповідної організації або до правоохоронного органу) або публічно оприлюднює достовірну інформацію про правопорушення, загрозу або шкоду суспільним інтересам, що отримана в ході трудової або службової діяльності.

Викривачем у сфері корупції є особа, яка, ґрунтуючись на принципі добросовісності, за наявності обґрунтованого переконання, що інформація є достовірною, добровільно повідомляє про можливі факти корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції», які стали їй відомі в результаті проходження публічної служби, а також трудової, господарської та громадської діяльності як в приватному, так і публічному секторах.

Звертається увага, на необхідність закріплення обов'язкової вимоги до викривача як добровільності. Не можна виключати можливість, що осіб-викривачів можуть використовувати задля усунення конкурентів, лобіювання інтересів, підстав для незаконного переслідування та ін. Жодна особа не може бути примушена до повідомлення про порушення законодавства, така дія може відбутись лише добровільно і добросовісно, а саме усвідомлюючи поняття суспільної справедливості.

З'ясовано принципи, на яких ґрунтується викривання: добросовісність; добросовісність; достовірність; добровільність, обґрунтованість. Доведено, що принцип добросовісності є головною ознакою викривання правопорушень. Вказаний принцип проявляється у наступному: виконання морального обов'язку особистості перед іншими особами та суспільством; відсутність будь-якого обману; відсутність умислу завдання шкоди іншій особі; розуміння відповідальності за свій вчинок.

У підрозділі 1.2 «Роль та місце викривачів у протидії корупційним та іншим порушенням законодавства у фінансовій, податковій, інформаційній сферах» розглянуто роль та місце викривачів у протидії корупційним та іншим порушенням законодавства у податковій, фінансовій, інформаційній сферах тощо.

Доведено, що протидія корупційним та іншим порушенням законодавства є одним із головних завдань української держави в умовах її реформування відповідно до міжнародних стандартів. Питання ролі викривачів у протидії та запобіганні корупції все більше виходить на авансцену суспільного життя в Україні і світі. Констатовано, що викривачі можуть стати саме тим механізмом протидії, який ефективно зарекомендував себе у світі, але ще не в повній мірі досліджений та пристосований до реалій суспільного життя в Україні. Міжнародна практика свідчить, що викривачі є дієвим механізмом протидії не лише корупційним, а й іншим порушенням законодавства у фінансовій, податковій, інформаційній сферах, однак цей досвід досі не пристосований до реалій суспільного життя в Україні. Відзначено, що викривання правопорушень

у податковій сфері нерозривно пов'язано з повідомленням про факти про ухилення від сплати податків, використання схем мінімізації податків, виплати заробітної плати в конвертах тощо, а у кредитно-фінансовій сфері – з махінаціями з цінними паперами, валютою, розкраданням тощо. Викривання в податковій сфері не є поширеним в Україні, тому весь тягар лягає на суб'єктів забезпечення фінансово-економічної безпеки держави. Аргументовано, що викривачі з кібербезпеки мають вирішальне значення для захисту від загроз у кіберпросторі. Зауважено, що впровадження ефективного механізму правового регулювання викривання правопорушень у кіберпросторі та захисту таких викривачів – це пріоритетне та першочергове завдання не лише України, а й усієї світової спільноти.

У підрозділі 1.3 «Викривач як суб'єкт поліцейської діяльності» розглянуто поняття та сутність поліцейської діяльності, підходи до визначення кола суб'єктів поліцейської діяльності та аргументовано, що викривач є суб'єктом поліцейської діяльності.

Наведено та проаналізовано підходи науковців до сутності поліцейської діяльності. Запропоновано під поліцейською діяльністю розуміти вид соціальної та публічної діяльності в правоохоронній сфері, мета якої полягає у служінні суспільству та реалізується спеціальними органами, уповноваженими від імені держави здійснювати охорону прав і свобод людини, протидіяти злочинності, підтримувати публічну безпеку та порядок із застосуванням превентивних поліцейських заходів і поліцейських заходів примусу.

Доведено, що певні аспекти поліцейської діяльності реалізуються окремими фізичними особами та об'єднаннями громадян. Зауважено, що в науці адміністративного права відсутня єдина позиція науковців щодо суб'єктного складу поліцейської діяльності, а саме: чи входять до неї громадяни, громадські формування з охорони громадського порядку та державного кордону, органи місцевого самоврядування, представники інститутів громадянського суспільства та інші суб'єкти, зокрема, викривачі. Віднесення викривачів до суб'єктів поліцейської діяльності зумовлено об'єктивними вимогами сучасності.

Аргументовано, що викривач як особа, яка свідомо та добровільно, на основі закону, діючи виключно в інтересах безпеки і добробуту суспільства, повідомляє про порушення закону іншою особою, є суб'єктом поліцейської діяльності.

У підрозділі 1.4 «Юридична природа та зміст прав і обов'язків викривача» розкрито юридичну природу та зміст прав і обов'язків викривачів, запропоновано їх перелік та обґрунтовано необхідність їх закріплення на законодавчому рівні.

Виділено та розкрито права та обов'язки викривачів, а також запропоновано закріпити на нормативному рівні їх вичерпний перелік. Визначено наступні права викривачів: право повідомити про порушення; право залишитись анонімним; право знати про хід перевірки; право знати результати розгляду повідомлення; право на захист; право на правову допомогу. Виокремлено такі обов'язки викривачів: повідомляти лише достовірну

інформацію; бути обґрунтовано впевненим в інформації; діяти добросовісно, а саме керуватись лише суспільними інтересами та нормами моралі; відповісти на всі запитання опитувальника; надати у разі наявності необхідні докази; дотримуватись норм законів та підзаконних нормативно-правових актів; визнати свій статус викривача.

Проаналізовано підходи науковців та законотворців до матеріального заохочення викривачів. Розглянуто досвід зарубіжних країн щодо матеріального стимулювання викривання правопорушень. Встановлено, що платне інформування про будь-які злочини, а не тільки про корупцію, є найефективнішим способом її подолати і водночас широко в світі не застосовується. Зроблено висновок, що слід виважено запроваджувати інститут матеріального заохочення в українському законодавстві та скоріше розглядати викривання правопорушень як моральний обов'язок і право людини, яке охороняється законом.

З метою вдосконалення механізму забезпечення прав викривачів запропоновано внести зміни до Закону України «Про безоплатну правову допомогу», а саме викласти п. 14 до ч. 1 ст. 14 в такій редакції: «викривач», закріпивши на законодавчому рівні його як суб'єкта права на безоплатну вторинну правову допомогу.

У підрозділі 1.5 «Гарантії діяльності викривачів інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам та особливості притягнення до юридичної відповідальності» розкрито сучасний стан правових гарантій викривання, а також розглянуто проблемні питання юридичної відповідальності викривачів.

Узагальнено, що ті викривачі, які здійснили завідомо недостовірне повідомлення про порушення закону, можуть нести дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову та кримінальну відповідальність, адже працівники та керівники підприємств, установ та організацій як публічного, так і приватного секторів повинні бути на законодавчому рівні захищені від дій недобросовісних викривачів. Повідомлення викривачем про правопорушення без належних і достовірних доказів може бути також розцінено як завдання шкоди честі, гідності та ділової репутації іншій особі, а за завідомо неправдиве повідомлення про злочин передбачено кримінальну відповідальність. Указано на те, що першочергово слід закріпити відповідальність викривача за надання недостовірної інформації з корисливих мотивів та встановити відповідальність, яка б була пропорційною звинуваченню викривача. Запропоновано після того, як інститут викривачів повною мірою запрацює в Україні, узагальнити статистику поданих заяв: які з них виявились достовірними та підтвердились, а які виявились неправдивими або носять наклепницький характер. На підставі цих даних слід розробити обґрунтовані пропозиції щодо допустимої міри юридичної відповідальності недобросовісним викривачам.

Приділено увагу сутності юридичних гарантій, а також які гарантії передбачає закон для викривачів на сьогоднішній день. Призначенням юридичних гарантій діяльності викривачів інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам визначено забезпечення оптимальних умов для реалізації права особи на викривання порушень та його подальшу охорону, що є засобом

переходу від передбаченої задекларованої законодавством про корупцію можливості до реальних дій. З'ясовано, що юридичними гарантіями діяльності викривачів є закріплені в нормативно-правових актах засоби і способи, спрямовані на забезпечення реалізації, охорони та захисту прав викривачів. Об'єктом гарантій діяльності викривачів виступають суспільні відносини, пов'язані з реалізацією різних конституційних прав особи (право на працю, право на життя, право на повагу до гідності, право на вільне вираження думок і поглядів), охороною таких прав і захистом.

Розділ 2 «Адміністративно-правові засади забезпечення прав викривачів» складається з чотирьох підрозділів і присвячений визначенню поняття та стадій механізму забезпечення прав викривачів, дослідженню інституту викривачів як об'єкта адміністративно-правової охорони, розкриттю адміністративно-правових засобів і способів забезпечення прав викривачів, характеристиці інформаційного забезпечення адміністративної діяльності у сфері забезпечення прав викривачів в публічному та приватному секторах.

У підрозділі 2.1 *«Поняття та стадії механізму забезпечення прав викривачів»* розглянуто поняття, етапи та елементи механізму забезпечення прав викривачів.

Досліджено підходи науковців до поняття та сутності механізму забезпечення прав особи, встановлено різницю між забезпеченням, охороною та захистом прав людини і громадянина.

Забезпечення прав викривачів обґрунтовано як самостійне, цілісне та поліструктурне правове явище є новим напрямом не тільки в законотворчій та правозастосовній діяльності, а й науці адміністративного права. Зазначено, що як напрям науки правовий захист викривачів вимагає глибокого теоретико-методологічного осмислення з метою визначення сучасних узагальнень та рекомендацій для теорії та юридичної практики.

Розкрито механізм забезпечення прав викривачів як окремий напрямок юридичного механізму забезпечення прав людини, що в цілому є сукупністю взаємопов'язаних нормативно закріплених та організаційно забезпечених елементів, за допомогою яких створюються умови та можливості для реалізації, охорони та захисту прав викривачів. Механізм забезпечення прав включає в себе механізми реалізації прав викривачів, охорони їх прав та захист у випадку порушення цих прав. Елементами механізму забезпечення прав викривачів запропоновано вважати: а) норми права як матеріальні, так і процесуальні, якими закріплено правовий статус викривача, порядок звернення за захистом своїх прав тощо; б) інституційний механізм забезпечення прав викривачів, до якого входять як державні органи та установи, так й інститути громадянського суспільства.

У підрозділі 2.2 *«Інститут викривачів як об'єкт адміністративно-правової охорони»* зазначається, що інститут викривачів є об'єктом адміністративно-правової охорони та предметом адміністративно-правового регулювання.

Висвітлено наукові підходи до змісту понять «предмет адміністративного права», «механізм адміністративно-правової охорони», «адміністративно-

правовий механізм протидії корупції», «механізм адміністративно-правового регулювання».

Аргументовано, що адміністративно-правова охорона інституту викривачів складається з однорідних норм адміністративного права, вплив яких спрямовано на забезпечення реалізації, охорони, захисту та відновлення порушених прав осіб, які добровільно та добросовісно повідомляють про правопорушення, що стало їм відомо під час їхньої трудової, службової, господарської діяльності, які здійснюються органами публічної адміністрації за допомогою спеціальних адміністративно-правових засобів і способів.

Визначено, що відносини з внутрішньо-організаційної діяльності всіх органів публічної адміністрації, адміністрацій державних підприємств, установ та організацій щодо розробки та впровадження антикорупційних програм, створення спеціальних каналів зв'язку та відповідальних осіб для роботи з викривачами, а також діяльності органів публічної влади щодо забезпечення реалізації, охорони та захисту прав викривачів відносяться до предмету адміністративного права і є об'єктом адміністративно-правової охорони.

Аргументовано законодавче закріплення права викривача на захист здоров'я, життя та майна шляхом внесення змін до ст. 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», а саме доповнити статтю 2 пунктом г-3) викривач.

У підрозділі 2.3 «Адміністративно-правові засоби та способи забезпечення прав викривачів» охарактеризовано поняття та сутність адміністративно-правових засобів та способів забезпечення прав викривачів.

Установлено, що адміністративно-правові засоби забезпечення прав і свобод викривача являють собою систему адміністративно-правових норм, що забезпечують організацію та реалізацію права викривача повідомити про правопорушення, шкоду або загрозу суспільним інтересам та сприяє використанню й застосуванню форм і способів такого захисту. Адміністративно-правовими засобами є сукупність різноманітних за суттю та призначенням правових явищ, інструментів, заходів, які в сукупності вирішують завдання запобігання, припинення та відновлення у разі порушення прав викривачів, що врегульовані нормами адміністративного права.

Визначено, що адміністративно-правовими способами забезпечення прав викривачів є врегульована адміністративно-правовими нормами діяльність органів публічної адміністрації, спрямована на правильне застосування чинного законодавства, що визначає право громадян на свободу слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань. До способів адміністративно-правового забезпечення захисту прав викривачів запропоновано віднести право викривача на оскарження рішення щодо розгляду його повідомлення; захист прав викривачів з боку спеціально-уповноважених органів; захист прав громадян у судовому порядку (в порядку звернення до національних судів або Європейського суду з прав людини).

У підрозділі 2.4 «Інформаційне забезпечення адміністративної діяльності у сфері забезпечення прав викривачів у публічному та приватному секторах» розглянуто поняття, етапи та принципи інформаційного забезпечення

адміністративної діяльності у сфері забезпечення прав викривачів у публічному та приватному секторах.

Інформаційне забезпечення адміністративної діяльності у сфері забезпечення прав викривачів визначено як врегульовану нормами адміністративного права діяльність органів публічної адміністрації щодо забезпечення комплексу засобів правового, організаційного й технічного характеру для отримання та опрацювання повідомлень від викривачів зі збереженням максимальної конфіденційності. Інформаційне забезпечення адміністративної діяльності щодо забезпечення прав викривачів є окремим напрямком інформаційного забезпечення діяльності будь-якого органу, є невід'ємною його частиною та складається з комплексу правових, організаційних і технічних елементів.

Сформульовано принципи інформаційного забезпечення адміністративної діяльності у сфері забезпечення прав викривачів, а саме: пріоритет суспільних інтересів, політична нейтральність, неупередженість, компетентність, ефективність, анонімність, доступність, та зазначено, що вони мають бути обов'язковими для посадових осіб органу чи організації на всіх етапах роботи з повідомленням від його отримання до прийняття рішення за результатами його перевірки.

Виділено наступні етапи інформаційного забезпечення адміністративної діяльності у сфері забезпечення прав викривачів: 1 етап – створення правових та організаційних засад для роботи з викривачами на підприємстві, в органі чи установі (внутрішній регламент роботи з викривачами, відповідальна особа з канцелярії, ведення відповідного журналу обліку повідомлень від викривачів, створення захищених каналів зв'язку тощо); 2 етап – отримання та фіксація повідомлення від викривача, ведення обліку повідомлень; 3 етап – розгляд повідомлення від викривача та перевірка наданої інформації; 4 етап – прийняття рішення по повідомленню, що надійшло від викривача (усунення порушення, спростування інформації, поданої в повідомленні, направлення інформації до правоохоронних органів тощо); 5 етап – інформування викривача про прийняте рішення.

Розділ 3 «Повноваження органів публічної влади щодо забезпечення прав викривачів» складається з чотирьох підрозділів і присвячений визначенню системи суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення прав викривачів та їх повноважень, характеристиці публічного контролю в означеній сфері.

У підрозділі 3.1 *«Система суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері реалізації, охорони та захисту прав викривачів»* наголошено, що до суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері захисту прав викривачів входять суб'єкти публічної адміністрації, підприємства, установи та організації незалежно від виду діяльності та форми власності.

Наведено підходи науковців до понять «суб'єкт права», «суб'єкт адміністративного права», «суб'єкт адміністративних правовідносин»

Виявлено, що система суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення прав викривачів має трирівневу структуру і складається

із загального (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Президент України, міністерства та ін.), особливого (антикорупційні інституції) та спеціального блоків, тобто тих суб'єктів, які безпосередньо опікуються питаннями попередження й відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб (національні суди, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, Європейський суд з прав людини).

Запропоновано встановити одного спеціально уповноваженого суб'єкта, до якого посадові й службові особи державних органів, посадові особи органів місцевого самоврядування, юридичних осіб публічного права, їх структурних підрозділів будуть зобов'язані повідомляти про виявлення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення чи одержання інформації про вчинення такого правопорушення. Функціонально на цю роль підходить Національне агентство з питань запобігання корупції, який би направляв інформацію до того правоохоронного органу, якому підслідний злочин. Існування імперативної норми щодо форми та способу такого повідомлення зніме зайве навантаження з органів прокуратури, органів Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України та унеможливить розгляд однієї справи різними органами.

У підрозділі 3.2 *«Повноваження Національного агентства з питань запобігання корупції у сфері забезпечення прав викривачів»* визначено провідну роль Національного агентства з питань запобігання корупції у сфері забезпечення прав викривачів.

Розглянуто завдання, повноваження та правові засади діяльності НАЗК у сфері забезпечення прав викривачів. Проаналізовано рішення Національного агентства з питань запобігання корупції, якими затверджено Методичні рекомендації щодо організації роботи із повідомленнями про корупцію, внесеними викривачами (2017 р.), та Порядок обробки повідомлень про корупцію та повідомлень про порушення вимог Закону України «Про політичні партії в Україні», що надходять до Національного агентства з питань запобігання корупції (2017 р.). Встановлено, що означені нормативно-правові акти є беззаперечним досягненням НАЗК щодо впровадження в національне правове поле інституту викривачів. Проаналізовано проект Закону України «Про захист викривачів корупції» (2019 р.), розроблений Національним агентством з питань запобігання корупції. Розкрито основні положення Стратегії розвитку Національного агентства з питань запобігання корупції на 2017–2020 роки та Комунікаційної стратегії Національного агентства з питань запобігання корупції на 2018–2020 роки.

Повноваження НАЗК щодо забезпечення прав викривачів запропоновано об'єднати в такі групи: отримання та розгляд повідомлень від викривачів і спрямування до компетентних органів для прийняття рішення; організація безпосередньої співпраці з викривачами; здійснення аналізу ефективності діяльності уповноважених осіб з питань запобігання та виявлення корупції по роботі з викривачами; методичне, правове та організаційне забезпечення щодо захисту прав викривачів у випадку їх

порушення; здійснення моніторингу та контролю за дотриманням законодавства про забезпечення прав викривачів.

У підрозділі 3.3 «Діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у сфері забезпечення прав викривачів» розкрито роль та правові засади діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та напрями його залучення до захисту прав викривачів.

Наголошено, що діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини має місце на кожному з етапів забезпечення прав викривачів, а саме з моменту прийняття нормативно-правових актів у сфері забезпечення прав викривачів та в процесі реалізації, охорони та захисту їх прав. Метою діяльності вітчизняного омбудсмена на стадії реалізації, охорони та захисту прав викривачів є його безпосередня участь у справі конкретного викривача, а також контроль за забезпеченням додержання їхніх прав органами публічної влади, посадовими і службовими особами та відновлення цих прав у випадку порушення.

Встановлено, що своєрідною ознакою при реалізації права на звернення викривачем до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини є безоплатність, відкритість, швидкість. Основною ознакою визначено спрямованість діяльності Уповноваженого виключно на захист інтересів людини, або як в нашому випадку, – викривача. Все це свідчить про прозорий та привабливий засіб відстоювання своїх порушених прав. Однак, слід пам'ятати, що метою роботи Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини є поновлення порушених прав і свобод людини органами публічного сектору та їх службовими і посадовими особами, при цьому викривання може відбуватись і в приватному секторі.

Аргументовано, що організація роботи омбудсмена у сфері забезпечення прав викривачів може здійснюватись у наступних напрямках: утворення представництва Уповноваженого з питань контролю за додержанням прав викривачів та забезпеченням їх захисту; утворення в структурі секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини самостійного структурного підрозділу з питань контролю за додержанням прав викривачів і забезпеченням їх захисту; наукове та організаційне забезпечення формування експертної ради з питань фінансування захисту викривачів тощо.

У підрозділі 3.4 «Публічний контроль за забезпеченням прав викривачів» встановлено, що публічний контроль за забезпеченням прав викривачів є системою організаційних та правових форм забезпечення додержання закону в діяльності як публічного, так і приватного секторів щодо реалізації, охорони, захисту прав викривачів, який здійснюється на підставі та в межах законодавства різними суб'єктами на міжнародному, державному, громадському та муніципальному рівнях.

Розкрито правові та теоретичні аспекти здійснення різних видів публічного контролю за забезпеченням прав викривачів в Україні, визначено суб'єктів їх здійснення та перспективи розвитку означеного напрямку.

Встановлено, що міжнародними організаціями, які підтримують визначальну роль викривання правопорушень у різних сферах суспільного

життя та необхідність захисту осіб, які повідомили інформацію про шкоду суспільним інтересам підтримують Європейська комісія, Рада Європи і Європейського Союзу, ОБСЄ, ЮНЕСКО, ООН та ін. Міжнародними неурядовими організаціями, метою діяльності яких є запобігання корупції та співпраця з викривачами визначено: Transparency International, Blueprint for Free Speech, International Anti-corruption Resource Center, Corruption Watch, Transparify, UNCAC Civil society Coalition, UNICORN, Global Witness, Integrity Action та ін. Встановлено, що міжнародні судові установи є одним із суб'єктів здійснення публічного контролю за забезпеченням прав викривачів.

Запропоновано прийняття закону «Про громадську антикорупційну експертизу» з метою запровадження механізму проведення громадської антикорупційної експертизи нормативно-правових актів (проектів і чинних), визначення суб'єктів її ініціювання та проведення, а також джерел фінансування такої експертизи, що сприятиме профілактиці вчинення корупційних правопорушень і порушень, пов'язаних з корупцією через виявлення та викорінення корупції у проектах та чинних нормативно-правових актах; прозорості діяльності органів публічної влади перед громадськістю; посилить захист законних прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, у тому числі викривачів.

Розділ 4 «Зарубіжний досвід та практика Європейського суду з прав людини щодо забезпечення прав викривачів та можливості його використання в Україні» складається з чотирьох підрозділів і присвячений дослідженню практики Європейського суду з прав людини та політики Європейського Союзу щодо захисту прав викривачів і її використання в національному правозастосуванні, розгляду забезпечення прав викривачів як складової Європейського адміністративного простору, вивченню досвіду зарубіжних країн щодо правового регулювання захисту прав викривачів.

У підрозділі 4.1 «Використання практики Європейського суду з прав людини щодо захисту прав викривачів у національному судочинстві» наведено та проаналізовано найбільш відомі та резонансні справи щодо захисту прав викривачів у різних країнах світу та відзначена необхідність використання цієї практики у національному судочинстві.

Узагальнено практику Європейського Суду з прав людини щодо необхідності забезпечення національними судами балансу прав працівників-викривачів та інтересів роботодавців як публічного, так і приватного секторів. Продемонстровано, що нині спостерігається поступове розширення тлумачення ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. щодо вільного вираження поглядів як перехідного етапу в галузі забезпечення прав викривачів. Доведено, що практика Європейського суду з прав людини є корисною при формування принципів, способів та засобів забезпечення прав викривачів як в публічному, так і в приватному секторах.

Встановлено, що законодавство про працю в державах – членах Ради Європи має певні відмінності, однак, всі 47 країн у рівній та повній мірі повинні дотримуватися тих зобов'язань, що розроблені практикою Європейського Суду з прав людини. Отже, держави повинні на нормативному

рівні, а також у реальному житті забезпечити право працівника на свободу вираження поглядів поряд з тим, щоб втручання роботодавця у реалізацію цих прав (моніторинг приватного життя, звільнення з роботи, накладення стягнень за висловлювання критичних зауважень стосовно роботодавця) було обмежено законом. Наголошено, що втручання в особисте та трудове життя викривача повинно бути пропорційним захисту своїх інтересів роботодавцем, а національні суди зобов'язані забезпечити належний баланс між цими правами працівників та інтересами роботодавця або держави.

Зауважено, що відповідно до норм вітчизняного законодавства національні суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, а також практику Європейського суду з прав людини та Європейської комісії з прав людини як джерело права.

У підрозділі 4.2 «Політика Європейського Союзу щодо забезпечення прав викривачів» розглянуто ретроспективу комплексного правового регулювання захисту прав викривачів в Європейському Союзі.

В Європейському союзі питання захисту прав викривачів є також вкрай актуальним. Нині лише десять країн ЄС (Франція, Угорщина, Ірландія, Італія, Литва, Мальта, Нідерланди, Словаччина, Швеція та Велика Британія) мають всеосяжний закон, що захищає викривачів (сповістителів, інформаторів). Захист інформаторів, що наразі доступний в усьому ЄС, є фрагментованим. Відсутність захисту викривачів у державі-члені може мати негативний вплив на функціонування політики ЄС у цій державі-члені, а також вплив на інші держави-члени.

Досліджено Директиву Європейського Парламенту та Союзу про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства Союзу, що прийнята у квітні 2019 р. Директивою встановлено нові загальноєвропейські стандарти для захисту викривачів – осіб, які виявлятимуть порушення законодавства Європейського Союзу в різних сферах: державних закупівель, фінансової діяльності, відмивання коштів та фінансування тероризму, споживчої безпеки, безпеки на транспорті, захисту навколишнього природного середовища, ядерної безпеки, безпеки харчових продуктів та кормів, здоров'я та благополуччя тварин, охорони здоров'я, захисту прав споживачів, конфіденційності, захисті даних та безпеки інформаційних систем. Наголошено, що норми вищезгаданої Директиви слід імплементувати в національне законодавство шляхом доповнення законів та інших нормативно-правових актів з метою створення національної концепції та у подальшому – стратегії забезпечення прав викривачів.

Підкреслено, що Директива Європейського Парламенту та Союзу про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства Союзу, що погоджена європейськими інституціями, є важливим кроком до забезпечення гідного рівня захисту викривачів на всьому європейському континенті.

У підрозділі 4.3 «Забезпечення прав викривачів як складова Європейського адміністративного простору» досліджено забезпечення прав викривачів як складову Європейського адміністративного простору.

Висвітлено наукові підходи до змісту понять «Європейський адміністративний простір», «міжнародні стандарти», «європейські стандарти прав людини», «принципи європейського адміністративного права».

Дослідження забезпечення прав викривачів як складової Європейського адміністративного простору обумовлено сутністю євроінтеграційних прагнень нашої держави через наближення основних засад діяльності публічної влади до стандартів європейського права, частиною якого, безумовно, є Європейський адміністративний простір, їх правове закріплення у національному законодавстві та подальшу реалізацію.

Наголошено, що Європейський курс на інтеграцію України насамперед визначає далекосяжні напрями гармонізації діяльності суб'єктів публічної адміністрації, утворення неупередженої обстановки для пристосування фундаментальних основ Європейського адміністративного простору до сучасних політичних, суспільних та економічних умов України. Наукова та законодавча доктрини реалізації, охорони та захисту прав викривачів мають розвиватись паралельно з метою найбільш повного, об'єктивного, системного та ґрунтового врегулювання інституту викривачів в Україні.

Враховуючи, що однією зі складових Європейського адміністративного простору є спільні європейські цінності, вважаємо, що забезпечення прав викривачів є однією зі стратегічних європейських цінностей, що визнається Україною, виходячи з положень Конституції України, а саме: «підключись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України».

Підкреслено, що прийняття європейських стандартів у сфері забезпечення прав викривачів є одним із ключових факторів інтеграції України в європейський адміністративний та загалом правовий простір, адже сама ідея утворення Європейського союзу полягає у створенні єдиного правового простору, враховуючи європейську ідентичність різних народів.

У підрозділі 4.4 «Досвід зарубіжних країн щодо правового регулювання захисту прав викривачів» досліджено досвід зарубіжних країн щодо правового регулювання захисту прав викривачів.

Наведено та проаналізовано законодавство у сфері захисту прав викривачів 29 країн світу, з них 11 країн європейського континенту. Встановлено, що країни, які мають комплексне правове регулювання захисту прав викривачів, займають різні місця в рейтингу Transparency International «Індекс сприйняття корупції» (CPI). Тому не визначено, чи впливає викривання на рівень сприйняття корупції.

Детально розглянуто основи законодавства про захист викривачів, а також державну політику щодо інституту викривачів у таких країнах, як Боснія і Герцеговина, Угорщина, Румунія, Південна Корея, Косово, Чорногорія, Люксембург, США.

Установлено, що в Косово, як і в Боснії і Герцеговині, за дотриманням законодавства про захист викривачів слідує Міністерство юстиції. Виявлено, що комплексним та виваженим є підхід до врегулювання інституту викривачів

у Чорногорії. Не зважаючи на відсутність окремого спеціалізованого закону про захист викривачів, фактично захист викривачам гарантується як у публічному, так і приватному секторах, та регулюється законодавством про державну службу, трудовим та кримінальним законодавством. У Чорногорії, як і в Україні, злочином вважається розірвання трудових відносин з особою, яка повідомила про корупційне правопорушення, та передбачає позбавлення волі на строк до трьох років. З'ясовано, що приклад Румунії не є досконалим прикладом закону про захист викривачів для України. Це пов'язано насамперед з тим, що ним не охоплено викривачів – працівників приватного сектору, тобто такі викривачі не мають правового захисту від помсти. Згідно з румунським законодавством викривачем вважається особа, яка добросовісно здійснює повідомлення про порушення закону, професійних етичних стандартів або принципів належного управління, ефективності, економічності та прозорості в інтересах суспільства.

Позитивним досвідом для України визнано досвід Угорщини в аспекті залучення до процесу забезпечення прав викривачів омбудсмена; передбачена законодавством Республіки Косово можливість для викривачів та членів їх сімей отримати статус свідка в тяжких кримінальних справах та мати захист; передбачений законодавством Чорногорії захист викривачам як в публічному, так і приватному секторах.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та нове розв'язання наукової проблеми – визначення сутності, елементів та шляхів удосконалення адміністративно-правового механізму забезпечення прав викривачів в Україні. В результаті проведеного дослідження сформульовано низку концептуальних висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети та завдань дослідження. Основні з них такі:

1. Здійснено теоретико-правову характеристику поняття «викривач», що дозволило зробити висновок, що викривачем є особа, яка, ґрунтуючись на принципі добросовісності, добровільно повідомляє (у межах відповідної організації або до правоохоронного органу) або публічно оприлюднює достовірну інформацію про правопорушення, загрозу або шкоду суспільним інтересам, що отримана під час трудової або службової діяльності. Викривачем у сфері корупції запропоновано вважати особу, яка, ґрунтуючись на принципі добросовісності, за наявності обґрунтованого переконання, що інформація є достовірною, добровільно повідомляє про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції», що стали їй відомі в результаті проходження публічної служби, а також трудової, господарської та громадської діяльності як в приватному, так і публічному секторах. Визначено принципи, на яких ґрунтується викривання, а саме: добросовісність; доброчесність; достовірність; добровільність, обґрунтованість. Принцип добросовісності як головна ознака

викривання правопорушень проявляється у виконанні морального обов'язку особистості перед іншими особами та суспільством; відсутності будь-якого обману або умислу завдання шкоди іншій особі; розуміння відповідальності за свій вчинок.

2. Розглянуто можливості, правові засади та ризики викривання правопорушень у податковій, фінансовій, інформаційній сферах тощо. Міжнародна практика свідчить, що викривачі є дієвим механізмом протидії не лише корупційним, а й іншим порушенням законодавства у фінансовій, податковій, інформаційній сферах, однак цей досвід досі не пристосований до реалій суспільного життя в Україні. Наголошено, що викривання правопорушень у податковій сфері нерозривно пов'язано з повідомленнями про факти щодо ухилення від сплати податків, використання схем мінімізації податків, виплати заробітної плати в конвертах тощо, а у кредитно-фінансовій сфері – з махінаціями, цінними паперами, валютою, розкраданням тощо. Викривання в податковій сфері (Tax Whistleblowing) не є поширеним в Україні й весь тягар лягає на суб'єктів забезпечення фінансово-економічної безпеки держави, однак в низці зарубіжних країн така практика поширена. Впровадження ефективного механізму правового регулювання викривання правопорушень у кіберпросторі (Cyber Whistleblowing) та захисту таких викривачів – це пріоритетне та першочергове завдання не лише України, а й усієї світової спільноти. Аргументовано, що викривачі з кібербезпеки мають вирішальне значення для захисту від загроз у кіберпросторі.

3. Запропоновано під поліцейською діяльністю розуміти вид соціальної та публічної діяльності у правоохоронній сфері, мета якої полягає у служінні суспільству. Ця діяльність реалізується спеціальними органами, уповноваженими від імені держави здійснювати охорону прав і свобод людини, протидіяти злочинності, підтримувати публічну безпеку й порядок із застосуванням превентивних та примусових поліцейських заходів. Певні аспекти поліцейської діяльності реалізуються окремими фізичними особами та об'єднаннями громадян. Наголошено, що в науці адміністративного права відсутня єдина позиція науковців щодо суб'єктного складу поліцейської діяльності, а саме, чи входять до неї громадяни, громадські формування з охорони громадського порядку та державного кордону, органи місцевого самоврядування, представники інститутів громадянського суспільства та інші суб'єкти, зокрема викривачі. Аргументовано, що викривач як особа, яка свідомо та добровільно, на основі закону, діючи виключно в інтересах безпеки і добробуту суспільства, повідомляє про порушення закону іншою особою, є суб'єктом поліцейської діяльності.

4. Виділено та розкрито права та обов'язки викривачів, а також запропоновано закріпити їх вичерпний перелік на законодавчому рівні. Визначено такі права викривачів: право повідомити про порушення; право залишитись анонімним; право знати про хід перевірки; право знати результати розгляду повідомлення; право на захист; право на правову допомогу. Водночас виокремлено такі обов'язки викривачів: повідомляти лише достовірну інформацію; бути обґрунтовано впевненим в інформації; діяти доброчесно, а

саме керуватись лише суспільним інтересом та нормами моралі; відповісти на всі запитання опитувальника; надати у разі наявності необхідні докази; дотримуватись норм законів та підзаконних нормативно-правових актів; визнати свій статус викривача. З метою вдосконалення механізму забезпечення прав викривачів аргументовано доцільність внесення змін до Закону України «Про безоплатну правову допомогу», а саме додати до ч. 1 ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» п. 14 наступного змісту: «викривач» як суб'єкт права на безоплатну вторинну правову допомогу. Запропоновано доповнити опитувальний лист, що міститься у Методичних рекомендаціях щодо організації роботи з повідомленнями про корупцію, внесеними викривачами (рішення Національним агентством з питань запобігання корупції від 6 липня 2017 р. № 286): 1) запитанням про наявність у викривача доказів (письмових, електронних, фото-, відео-, аудіо-); 2) інформацією про відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину з посиланнями на статті законодавства з обов'язковим зазначенням санкцій.

5. Встановлено, що юридичними гарантіями діяльності викривачів є закріплені в нормативно-правових актах засоби та способи, спрямовані на забезпечення реалізації, охорони та захисту прав викривачів. Об'єктом гарантій діяльності викривачів виступають суспільні відносини, пов'язані з реалізацією різних конституційних прав особи (право на працю, право на життя, честь і гідність, право на вільне вираження думок і поглядів), охороною та захистом таких прав. Констатовано, що ті викривачі, які здійснили завідомо недостовірне повідомлення про порушення закону, можуть нести дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову та кримінальну відповідальність. Наголошено, що працівники та керівники підприємств, установ та організацій як публічного, так і приватного секторів повинні бути захищені від дій недобросовісних викривачів на законодавчому рівні. Першочергово слід закріпити відповідальність викривача за надання недостовірної інформації з корисливих мотивів і встановити відповідальність, що є пропорційним звинуваченню викривача.

6. Механізм забезпечення прав викривачів визначено як окремий напрям юридичного механізму забезпечення прав людини, що в цілому є сукупністю взаємопов'язаних, нормативно закріплених та організаційно забезпечених елементів, за допомогою яких створюються умови та можливості для реалізації, охорони та захисту прав викривачів. Етапами механізму забезпечення прав викривачів визначено реалізацію, охорону та захист. Елементами механізму забезпечення прав викривачів запропоновано вважати: а) норми права як матеріальні, так і процесуальні, якими закріплено правовий статус викривача, порядок звернення за захистом своїх прав тощо; б) інституційний механізм забезпечення прав викривачів, до якого входять як державні органи та установи, так й інститути громадянського суспільства.

7. Визначено, що адміністративно-правова охорона інституту викривачів складається з однорідних норм адміністративного права, вплив яких спрямовано на забезпечення реалізації, охорони, захисту та відновлення

порушених прав осіб, які добровільно та добросовісно повідомляють про правопорушення, що стало їм відомо під час їхньої трудової, службової, господарської діяльності, здійснюваною органами публічної адміністрації за допомогою спеціальних адміністративно-правових засобів та способів. Зроблено висновок, що забезпечення прав викривачів як самостійне, цілісне та поліструктурне правове явище є новим напрямом не тільки в законотворчій та правозастосовній діяльності, а й у науці адміністративного права. З'ясовано, що право на охорону прав викривачів виникає з моменту повідомлення про порушення, а право на захист – з моменту, коли права викривача порушено, за умови, що особа визнає себе викривачем.

8. Установлено, що адміністративно-правові засоби забезпечення прав і свобод викривача являють собою систему адміністративно-правових норм, що забезпечують організацію та реалізацію права викривача повідомити про правопорушення, шкоду або загрозу суспільним інтересам та сприяють використанню й застосуванню форм і способів такого захисту. Адміністративно-правовими засобами є сукупність різноманітних за суттю та призначенням правових явищ, інструментів, заходів, які в сукупності вирішують завдання запобігання, припинення та відновлення у разі порушення, прав викривачів, що врегульовані нормами адміністративного права.

9. Визначено, що адміністративно-правовими способами забезпечення прав викривачів є врегульована адміністративно-правовими нормами діяльність органів публічної адміністрації, спрямована на правильне застосування чинного законодавства, що визначає право громадян на свободу слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань. До способів адміністративно-правового забезпечення захисту прав викривачів запропоновано віднести право викривача на оскарження рішення щодо розгляду його повідомлення; захист прав викривачів з боку спеціально уповноважених органів; захист прав викривачів у судовому порядку (в порядку звернення до національних судів або Європейського суду з прав людини).

Акцентовано увагу на тому, що питання захисту викривача потребують додаткового законодавчого закріплення, зокрема аргументовано законодавче закріплення права викривача на захист здоров'я, життя та майна шляхом внесення змін до ст. 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», а саме доповнити ст. 2 п. г–з) викривач.

10. Сформульовано визначення інформаційного забезпечення адміністративної діяльності у сфері забезпечення прав викривачів як врегульовану нормами адміністративного права діяльність органів публічної адміністрації щодо забезпечення комплексу засобів правового, організаційного й технічного характеру для отримання та опрацювання повідомлень від викривачів із збереженням максимальної конфіденційності. Інформаційне забезпечення адміністративної діяльності щодо забезпечення прав викривачів є окремим напрямом інформаційного забезпечення діяльності будь-якого органу, його невід'ємною частиною й складається з

комплексу правових, організаційних і технічних елементів. Визначено такі принципи інформаційного забезпечення адміністративної діяльності у сфері забезпечення викривачів: пріоритет суспільних інтересів, політична нейтральність, неупередженість, компетентність, ефективність, анонімність, доступність.

11. Виділено такі етапи інформаційного забезпечення адміністративної діяльності у сфері забезпечення прав викривачів: 1 етап – створення правових та організаційних засад для роботи з викривачами на підприємстві, в органі чи установі (внутрішній регламент роботи з викривачами, відповідальна особа з канцелярії, ведення відповідного журналу обліку повідомлень від викривачів, створення захищених каналів зв'язку тощо); 2 етап – отримання та фіксація повідомлення від викривача, ведення обліку повідомлень; 3 етап – розгляд повідомлення від викривача та перевірка наданої інформації; 4 етап – прийняття рішення по повідомленню, що надійшло від викривача (усунення порушення, спростування інформації, поданої у повідомленні, направлення інформації до правоохоронних органів тощо); 5 етап – інформування викривача про прийняте рішення.

12. Виявлено, що система суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення прав викривачів має трирівневу структуру й складається із загального (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Президент України, міністерства та ін.), особливого (антикорупційні інституції) та спеціального блоків, тобто тих суб'єктів, які безпосередньо опікуються питаннями попередження й відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб (національні суди, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, Європейський суд з прав людини). Органами публічної влади, до завдань яких віднесено забезпечення прав викривачів, запропоновано вважати: Президента України, Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації, новостворені антикорупційні інституції, судову систему, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, прокуратуру, інші правоохоронні органи України.

13. На підставі аналізу правових засад діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції у сфері захисту прав викривачів, а також результатів нормотворчої діяльності НАЗК щодо регулювання інституту викривачів, повноваження НАЗК щодо забезпечення прав викривачів можна об'єднати в наступні групи: отримання і розгляд повідомлень від викривачів та їх спрямування до компетентних органів для прийняття рішення; організація безпосередньої співпраці з викривачами; здійснення аналізу ефективності діяльності уповноважених осіб з питань запобігання та виявлення корупції по роботі з викривачами; методичне, правове та організаційне забезпечення щодо захисту прав викривачів у випадку їх порушення; здійснення моніторингу та контролю за дотриманням законодавства про забезпечення прав викривачів. Ефективне функціонування інституту викривачів у сучасних умовах можливе за таких умов: прийняття єдиного комплексного закону щодо захисту осіб, які повідомили про порушення законодавства, з урахуванням положень Директиви Європейського

Парламенту та Союзу про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства Союзу (2019); уніфікувати законодавчі та наукові підходи до поняття «викривач»; викривач у сфері корупції повинен мати такі ж права та обов'язки, як і викривач інших порушень законодавства.

14. Вмотивовано, що роль українського омбудсмена поряд з іншими суб'єктами адміністративно-правових відносин у сфері реалізації та захисту прав викривачів визначається насамперед специфікою його конституційно-правового статусу. Встановлено, що діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини має місце на кожному етапі забезпечення прав викривачів, а саме з моменту прийняття нормативно-правових актів у сфері забезпечення прав викривачів та в процесі реалізації, охорони та захисту їх прав. Метою діяльності вітчизняного омбудсмена на стадії реалізації, охорони та захисту прав викривачів є його безпосередня участь у справі конкретного викривача, а також контроль за забезпеченням додержання їхніх прав органами публічної влади, посадовими і службовими особами та відновлення цих прав у випадку порушення. Зроблено висновок, що організація роботи омбудсмена у сфері забезпечення прав викривачів може здійснюватись за такими напрямками: утворення представництва Уповноваженого з питань контролю за додержанням прав викривачів та забезпеченням їх захисту; утворення в структурі секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини самостійного структурного підрозділу з питань контролю за додержанням прав викривачів та забезпеченням їх захисту; наукове та організаційне забезпечення формування експертної ради з питань фінансування захисту викривачів тощо.

15. Встановлено, що публічний контроль за забезпеченням прав викривачів є системою організаційних та правових форм забезпечення додержання закону в діяльності як публічного, так і приватного секторів щодо реалізації, охорони, захисту прав викривачів, який здійснюється на підставі та в межах законодавства різними суб'єктами на міжнародному, державному, громадському та муніципальному рівнях. Запропоновано прийняти закон «Про громадську антикорупційну експертизу» з метою запровадження механізму проведення громадської антикорупційної експертизи нормативно-правових актів (проектів і чинних), визначення суб'єктів її ініціювання та проведення, а також джерел фінансування такої експертизи, що сприятиме профілактиці вчинення корупційних правопорушень і порушень, пов'язаних з корупцією через виявлення та викорінення корупції у проектах та чинних нормативно-правових актах; прозорості діяльності органів публічної влади перед громадськістю; посилити захист законних прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, у тому числі викривачів.

16. Наведено та проаналізовано найбільш відомі та резонансні справи щодо захисту прав викривачів у різних країнах світу. Узагальнено практику Європейського Суду з прав людини щодо необхідності забезпечення національними судами балансу прав працівників-викривачів та інтересів роботодавців як публічного, так і приватного секторів. Продемонстровано, що нині спостерігається поступове розширення тлумачення ст. 10 Конвенції про

захист прав людини і основоположних свобод щодо свободи вираження поглядів як перехідного етапу в галузі забезпечення прав викривачів.

17. Досліджено Директиву Європейського Парламенту та Союзу про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства Союзу, що прийнята у квітні 2019 р., якою встановлено нові загальноєвропейські стандарти для захисту викривачів – осіб, які виявлятимуть порушення законодавства Європейського Союзу в різних сферах: державних закупівель, фінансової діяльності, відмивання коштів та фінансування тероризму, споживчої безпеки, безпеки на транспорті, захисту навколишнього природного середовища, ядерної безпеки, безпеки харчових продуктів та кормів, здоров'я та благополуччя тварин, охорони здоров'я, захисту прав споживачів, конфіденційності, захисті даних та безпеки інформаційних систем. Акцентовано увагу на тому, що Директива встановлює чіткі механізми та обов'язки роботодавців як приватного сектору, так і органів публічної адміністрації. Підкреслено, що Директива Європейського Парламенту та Союзу про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства Союзу, яка погоджена європейськими інституціями, є важливим кроком до забезпечення гідного рівня захисту викривачів по всьому європейському континенту. Норми вищезгаданої Директиви Європейського Парламенту та Союзу Україні слід імплементувати в національне законодавство шляхом доповнення законів та інших нормативно-правових актів з метою створення національної концепції та у подальшому – стратегії забезпечення прав викривачів. Обґрунтовано, що наукова та законодавча доктрини реалізації, охорони та захисту прав викривачів мають розвиватись паралельно з метою якнайбільш повного, об'єктивного, системного та ґрунтового врегулювання інституту викривачів в Україні.

18. Досліджено забезпечення прав викривачів як складової Європейського адміністративного простору, що обумовлено сутністю євроінтеграційних прагнень України через наближення основних засад діяльності публічної влади до стандартів європейського права, їх правове закріплення в національному законодавстві та подальшу реалізацію. Враховуючи, що однією зі складових Європейського адміністративного простору є спільні європейські цінності, вважаємо, що забезпечення прав викривачів є однією зі стратегічних європейських цінностей, яка визнається Україною, виходячи з наступного положення Конституції України: «підключись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України». Підкреслено, що прийняття європейських стандартів у сфері забезпечення прав викривачів є одним із ключових факторів інтеграції України в європейський адміністративний та загалом правовий простір.

19. З'ясовано, що всього у 29 країнах прийнято спеціалізований закон про захист викривачів, з них 11 країн європейського континенту, інші 18 країн знаходяться на різних континентах та прийняли закони після 2000-х рр., а першою це зробили Сполучені Штати Америки у 1989 році. Розглянуто основи законодавства про захист викривачів у таких країнах, як Боснія і Герцеговина,

Угорщина, Румунія, Південна Корея, Косово, Чорногорія, Люксембург, США. Вивчення досвіду зарубіжних країн щодо правового регулювання захисту прав викривачів дає підстави стверджувати, що позитивним досвідом для України може стати: досвід Угорщини щодо залучення до процесу забезпечення прав викривачів омбудсмена; передбачена законодавством Республіки Косово можливість для викривачів та членів їх сімей отримати статус свідка в тяжких кримінальних справах і мати захист; передбачений законодавством Чорногорії захист викривачів як в публічному, так і приватному секторах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографія:

1. Косиця О. О. Інститут викривачів в Україні: адміністративно-правовий аспект: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2019. 356 с.

Статті у наукових фахових виданнях:

2. Косиця О. О. Актуальні питання правового регулювання інформаційного забезпечення у сфері оподаткування. *Бюлетень моніторингу законодавства України* / заг. ред. В. О. Зайчука. Київ : Інститут законодавства ВР України, 2014. Вип. 5. С. 219–221.

3. Косиця О. О. Правове регулювання інформаційного забезпечення у сфері оподаткування. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2 (8). С. 155–163.

4. Косиця О. О. Інформаційне забезпечення діяльності фіскальних органів (за матеріалами Російської Федерації). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2014. Вип. 6-2. Т. 4. С. 92–94.

5. Косиця О. О. Окремі аспекти правового регулювання інформаційного забезпечення діяльності фіскальних органів пострадянських країн. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 1. Т. 3. С. 18–22.

6. Косиця О. О. Сучасний стан антикорупційної політики в Україні. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2015. Вип. 1 (34). С. 53–57.

7. Косиця О. О. Правовий статус податкового агента як суб'єкта адміністративної, фінансової та кримінальної відповідальності. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. № 2 (37). 2016. С. 245–249.

8. Косиця О. О. Інституціональний механізм системи інформаційної безпеки. *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2016. № 4. URL : http://www.pap.in.ua/4_2016/45.pdf.

9. Косиця О. О. Законодавчі підходи до структури органів поліції в Україні. *Правова держава*. 2016. № 24. С. 94–99.

10. Косиця О. О. Поліцейська діяльність як наукова категорія. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1 (251). С. 133–137.
11. Косиця О. О. Компаративно-правовий аналіз поліцейської та правоохоронної діяльності (на основі суб'єктного критерію). *Право і суспільство*. 2017. № 3. С. 123–128.
12. Косиця О. О. Інтерпретація інституту поліцейської діяльності. *Адміністративне право і процес*. 2017. № 1 (19). С. 74–82.
13. Косиця О. О. Фінансово-правова відповідальність податкового агента. *Правові горизонти*. 2017. № 5 (18). С. 88–94.
14. Косиця О. О. Імплементация стандартів Європейського Союзу в адміністративно-правовий механізм захисту прав викривачів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 6. С. 76–79.
15. Косиця О. О. Викривач як суб'єкт протидії корупційним та іншим порушенням законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал Запорізького національного університету*. 2019. № 1. С. 133–137.
16. Косиця О. О. Застосування практики Європейського суду з прав людини про захист прав викривачів в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2019. № 37. С. 55–58.
17. Косиця О. О. Правові аспекти діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо захисту прав викривачів. *Приватне та публічне право*. 2019. № 2. С. 107–110.
18. Косиця О. О. Повноваження Національного агентства запобігання корупції щодо забезпечення прав викривачів. *Право і суспільство*. 2019. № 3. С. 67–72.
19. Косиця О. О. Публічний контроль за забезпеченням прав викривачів. *Інформація і право*. 2019. № 2 (29). С. 179–185.

Статті в зарубіжних періодичних наукових виданнях:

20. International Aspect of Legal Regulation of Corruption Offences Commission on the Example of Law Enforcement Agencies and Banking System of Ukraine / O. M. Reznik, A. M. Klochko, V. V. Pakhomov, O. O. Kosytsia // *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2017. Vol. 8, № 1. P 169–177. DOI: [https://doi.org/10.14505//jarle.v8.1\(23\).19](https://doi.org/10.14505//jarle.v8.1(23).19)
21. Косиця О. О. Актуальні питання вдосконалення законодавства у сфері протидії кіберзлочинності. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. № 2 (24). С. 81–84.
22. Institution of Whistleblowers: Characteristic Features and Guarantees of Protection / O. Kosytsia, M. Kolesnikova, V. Kadala, O. Muzychuk, V. Baranova. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2019. Vol. 22. Special Issue 2.
23. Косиця О. О. Сутність та елементи механізму забезпечення прав викривачів. *Recht der Osteuropäischen Staaten*; ReOS 01/19. С. 77–81.
24. Косиця О. О. Адміністративно-правові засоби та способи захисту прав викривачів. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 3. С. 112–117.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

25. Косиця О. О. Заходи запобігання корупції в Україні: погляд на антикорупційні реформи. Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції : у 2 т. (м. Київ, 26 березня 2015 р.). Київ, 2015. Т. 2. С. 187–190.

26. Косиця О. О. Обмін інформацією як один із ефективних напрямів взаємодії Державної фіскальної служби України та інших державних органів. *Збірник наукових матеріалів круглого столу* (15 січня 2015 р.); за заг. ред. І. І. Приполова та ін. Київ, 2015. С. 92–95.

27. Косиця О. О. Державна антикорупційна політика в умовах реформування правоохоронної системи України. *International Scientific-Practical Conference Development of legal regulation in East Europe: experience of Poland and Ukraine: Conference Proceedings*, (Sandomierz, January 27–28). Sandomierz, 2017. P. 121–124.

28. Косиця О. О. Наукові підходи до поліцейської діяльності. Реформація правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 18–19 травня 2017 р.). 2017. С. 71–75.

29. Косиця О. О. Створення Антикорупційного суду в Україні: проблеми та перспективи. Сервісна економіка в умовах глобальної конкуренції: правовий та інституційний виміри. *Service economy in the context of global competition: legal and institutional dimensions*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 15–16 листопада 2017 р.) відп. ред. А. А. Мазаракі. Київ, 2017. С. 397–400.

30. Косиця О. О. Захист прав викривачів в Україні. Корупційні ризики в публічній службі: компаративно-правовий аналіз досвіду країн Східної та Західної традицій права: тези доповідей регіонального науково-практичного круглого столу (м. Запоріжжя, 28–29 березня 2018 р.) / за заг. ред. Т. О. Коломоець. Запоріжжя: ЗНУ, 2018. С. 107–110.

31. Косиця О. О. Роль кіберкультури у забезпеченні кібербезпеки. Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали X Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 30 березня 2018 р.). Одеса, 2018. С. 48–49.

32. Kosytsia O. Administrative and legal basis of the Cybernetic safety in Ukraine. *Zbornik je vyberom prispevkov z Medzinarodnej vedeckej konferencie LEXe «Pravo v 21 storoci»* (30 Aprila 2018, Banskej Bystrici). P. 116–123.

33. Косиця О. О. Характеристика принципу добросовісності у викриванні правопорушень. Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали XI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 25 березня 2019 р.). Одеса, 2019. С. 83–85.

34. Косиця О. О. Викривач як суб'єкт поліцейської діяльності. Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності

Національної поліції України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 11 квітня 2019 р.). Харків, 2019. С. 142–143.

35. Косиця О. О. Реалізація правоохоронної функції держави у сфері захисту прав викривачів. Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 17 травня 2019 р.). Харків, 2019. С. 99–100.

36. Косиця О. О. Регулювання захисту прав викривачів в Європейському союзі: нові тенденції. Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції: у 2 ч. (м. Суми, 23–24 травня 2019 р.) / редколегія: А. М. Куліш, О. М. Рєзнік. Суми, 2019. Ч. 2. С. 195–197.

37. Косиця О. О. Заохочення як засіб стимулювання викривання правопорушень. Правова наука і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 24–25 травня 2019 р.). Суми, 2019. С. 74–76.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

38. Косиця О. О. Інформаційне забезпечення адміністративної діяльності у сфері справляння податків: монографія. Харків, 2015. 212 с.

39. Протидія злочинам, пов'язаним із сутенерством або втягненням особи в заняття проституцією: монографія / Ю. О. Єрмаков, Д. Й. Никифорчук, О. О. Косиця, О. С. Тарасенко, А. А. Небитов. Київ, 2015. 144 с.

40. Особливості провадження негласних слідчих (розшукових) дій: методичні рекомендації / Д. Й. Никифорчук, С. С. Чернявський, О. О. Косиця та ін. Київ, 2014. 112 с.

41. Негласні слідчі (розшукові) дії : навч. посіб. структурно-логічні схеми] / Д. Й. Никифорчук, О. С. Тарасенко, Є. В. Лизогубенко, О. О. Косиця та ін.; за заг. ред. Д. Й. Никифорчука. Київ. 2015. 235 с.

42. Дії працівників органів внутрішніх справ при загрозі або вчиненні терористичного акта: методичні рекомендації / О. М. Стрільців, В. В. Арешонков, Є. М. Бодюл та ін. Київ, 2015. 44 с.

43. Косица О. А. Международный опыт информационного обеспечения деятельности фискальных органов. *Право и политика*. Бишкек, 2014. Спецвыпуск. С. 55–59.

44. Косиця О. О. Організаційно-правові підстави створення антикорупційного суду в Україні. *Судова та слідча практика в Україні*. 2017. № 4. С. 6–10.

45. Косиця О. О. Викривачі як суб'єкти забезпечення безпеки господарської діяльності в Україні. *Правове регулювання безпеки господарської діяльності в Україні*: монографія / О. П. Гетманець, О. Ю. Прокопенко, А. М. Чорна та ін. ; за заг. ред. О. П. Гетманець. Харків, 2019. С. 147–160.

АНОТАЦІЯ

Косиця О.О. Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав викривачів в Україні. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Сумський державний університет, Суми, 2019.

Дисертацію присвячено аналізу адміністративно-правового механізму забезпечення прав викривачів в Україні. Уточнено поняття викривача, його права та обов'язки, гарантії діяльності та відповідальність, а також принципи викривання. Запропоновано закріпити на законодавчому рівні вичерпний перелік прав та обов'язків викривачів. Визначено сутність, елементи, етапи механізму забезпечення прав викривачів. Удосконалено підходи до адміністративно-правових засобів та способів забезпечення прав викривачів. Розкрито інформаційне забезпечення адміністративної діяльності у сфері забезпечення прав викривачів в публічному та приватному секторах. Розглянуто повноваження Національного агентства запобігання корупції та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у сфері забезпечення прав викривачів. Охарактеризовано різні види публічного контролю за забезпеченням прав викривачів. Розглянуто забезпечення прав викривачів як складову Європейського адміністративного простору. Узагальнено досвід зарубіжних країн, досліджено політику Європейського Союзу та практику Європейського суду з прав людини у сфері захисту прав викривачів та запропоновано напрями використання позитивного досвіду в українській законотворчості та правозастосуванні.

Ключові слова: викривач, викривач корупції, викривання, запобігання корупції, права і свободи людини, механізм забезпечення прав викривачів, адміністративно-правові засоби і способи забезпечення прав викривачів.

АННОТАЦИЯ

Косица О.А. Административно-правовой механизм обеспечения прав разоблачителей в Украине. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.07 – административное право и процесс; финансовое право; информационное право. – Сумский государственный университет, Сумы, 2019.

Диссертация посвящена анализу административно-правового механизма обеспечения прав разоблачителей в Украине. Уточнены понятие разоблачителя, его права и обязанности, гарантии деятельности и ответственность, а также принципы разоблачения. Предложено закрепить на законодательном уровне исчерпывающий перечень прав и обязанностей обличителей. Определена сущность, элементы, этапы механизма обеспечения прав разоблачителей, и место в них норм административного права.

Усовершенствованы подходы к административно-правовым средствам и способам обеспечения прав обличителей. Раскрыто информационное обеспечение административной деятельности в сфере обеспечения прав разоблачителей в публичном и частном секторах. Рассмотрены полномочия Национального агентства предотвращения коррупции и Уполномоченного Верховной Рады Украины по правам человека в сфере обеспечения прав разоблачителей. Охарактеризованы различные виды публичного контроля за обеспечением прав разоблачителей. Рассмотрено обеспечение прав разоблачителей как составляющую Европейского административного пространства. Обобщен опыт правового регулирования защиты прав разоблачителей в зарубежных странах. Исследованы политика Европейского Союза и практика Европейского суда по правам человека в сфере защиты прав разоблачителей и предложены возможности использования положительного опыта в украинском законодательстве и правоприменении.

Ключевые слова: разоблачитель, разоблачение, добродетельное информаторство, предотвращение коррупции, права и свободы человека, механизм обеспечения прав разоблачителей, административно-правовые средства и способы обеспечения прав разоблачителей.

SUMMARY

O.O Kosytsia. Mechanism for Protecting the Rights of Whistleblowers Reporting on Corruption under Administrative Law of Ukraine. – Manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Juridical Sciences in specialty 12.00.07 – administrative law and process; finance law; information law. – Sumy State University. – Sumy, 2019.

The thesis deals with the study of legislative and theoretical issues of the administrative legal mechanism for protecting the rights of whistleblowers in Ukraine.

The thesis research aims to improve the notions of “whistleblower” and “whistleblower reporting on corruption”, “legal status of the whistleblower”, “mechanism for protecting the rights of whistleblowers”, “administrative legal methods for protecting the rights of whistleblowers”, “administrative legal methods for protecting the rights of whistleblowers”, etc.

The thesis specifies the concept of the whistleblower, its rights and obligations, guarantees of activity and responsibilities. It is proposed to enshrine the exhaustive list of rights and obligations of the whistleblowers at the regulatory level. The principles of disclosure of corruption cases by whistleblowers are as follows: good faith; honesty; reliability; voluntary participation, and reasonability. It is argued that the whistleblower, as a person, acting warranted by law knowingly and voluntarily, exclusively in the interests of security and welfare of the society, having a reasonable belief that the information is reliable, reports violation of the law by another person, is the subject of police activity.

The thesis determines the essence, elements, stages of the mechanism for the

protection the rights of whistleblowers, and the place of administrative rules. A mechanism for protecting the rights of whistleblowers is disclosed as a separate area of the legal mechanism for ensuring human rights; as a whole, it is a combination of interconnected regulatory elements, with the help of which conditions and opportunities are created for the implementation and protection of the rights of whistleblowers. The stages and elements of the mechanism for protecting the rights of whistleblowers are highlighted. The thesis improves approaches to administrative legal methods for the protection of the rights of whistleblowers. The information support of administrative activities in the field of protecting the rights of whistleblowers in the public and private sectors is disclosed.

The author investigates the powers of the National Agency for the Prevention of Corruption and the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights in the field of ensuring the rights of whistleblowers. Various types of public control over ensuring the rights of whistleblowers are characterized.

The thesis considers the rights of whistleblowers as a component of the European administrative space. The experience of foreign countries in the legal regulation of the protection of the rights of whistleblowers is summarized. The thesis studies the policy of the European Union and the practice of the European Court of Human Rights in the field of protection of the rights of whistleblowers and proposes areas for using positive experience in Ukrainian lawmaking and law enforcement. The Directive of the European Parliament and the Union on the Protection of Persons Reporting on Breach of the Union Law, adopted in April 2019, was examined, and it was argued that Ukraine should in any form agree to be bound by the rules of this international treaty to create a national concept and further a strategy for ensuring the rights of whistleblowers.

The practical significance of the thesis is reflected in the proposals for amendments and supplementation of a number of legislative acts in the terms of the legislative consolidation of the rights of the whistleblowers on the protection of health, life and property, as well as the right to free legal aid. For this purpose, it was proposed to introduce changes and additions to Part 1 of Article 14 of the Law of Ukraine “On Free Legal Aid” No. 3460-VI dated June 2, 2011, as well as Part 1 of Article 2 of the Law of Ukraine “On Ensuring the Safety of Persons Participating in Criminal Proceedings” No. 3782-XII dated December 23, 1993; to develop and adopt the Law of Ukraine “On Public Anti-Corruption Expertise”; to amend the questionnaire that is contained in the guidelines for organizing work with reporting on corruption by whistleblowers (decision of the National Agency for the Prevention of Corruption No. 286 dated July 6, 2017), the issue of evidence (written, electronic, photo, video, audio) and liability for knowingly false reports of a crime, with links to articles of the law with the mandatory indication of sanctions.

Keywords: whistleblower, whistleblower reporting on corruption, disclosure, voluntary reporting, corruption prevention, human and civil rights and freedoms, mechanism for protecting the rights of whistleblowers, administrative and legal means and ways to protect the rights of whistleblowers.

Підп. до друку 25.09.2019 р. Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний. Обл.-вид. арк. 1,9. Ум.-друк. Арк. 2,3.
Тираж 100 пр. Вид. №120-1/19.
Віддруковано у видавництві «Ярославна», 40030, Суми, вул. Горького, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
серія ДК №332 від 09.02.2001 р., видане Державним Комітетом інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України.